

ویژگی‌های روان‌سنجی و ساختار عامل تأییدی مقیاس هوش معنوی

اسلامی در دانشجویان

ذکراله مروتی^{۱*}، یوسف فتحی^۲ و سمانه محمدی نودهی^۳

تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۱۳ تاریخ پذیرش: ۹۶/۸/۲۸

چکیده

این پژوهش با هدف ویژگی‌های روان‌سنجی و ساختار عامل تأییدی مقیاس هوش معنوی اسلامی (ISI, 2015) در دانشجویان دانشگاه زنجان با استفاده از رویکرد تحلیل عامل تأییدی انجام شد. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه زنجان بودند که از بین تمامی دانشجویان دانشگاه زنجان که در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۹۵ مشغول به تحصیل بودند به روش تصادفی چند مرحله‌ای ۱۹۷ نفر انتخاب شدند. برای ارزیابی کفایت مدل از شاخص مجذور کای (χ^2)، نسبت مجذور کای به درجه آزادی ($df/2$)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، ریشه دوم میانگین مجذورات باقی‌مانده استاندارد شده (RMSEA) و شاخص برازندگی نسبی (RFI) استفاده شده است. بمنظور بررسی روایی سازه مقیاس هوش معنوی اسلامی، از روش تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی استفاده شد. نتیجه تحلیل‌های صورت گرفته سه عامل است که ۶۶/۷۶ درصد از واریانس مشترک را تبیین می‌کند. همچنین، نتایج تحلیل عامل تأییدی نشان دهنده این است که الگوی برازش قابل قبولی با داده‌ها دارد. ضرایب آلفای کرونباخ و تنصیف نیز نشان دهنده این است که این مقیاس از پایایی مطلوبی برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: مقیاس هوش معنوی اسلامی، تحلیل عامل تأییدی، تحلیل عامل اکتشافی،

دانشجویان، ساختار عاملی، روایی و پایایی.

^۱ - استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه زنجان.

^۲ - استادیار گروه معارف دانشگاه زنجان.

^۳ - کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی.

پیشگفتار

یکی از عواملی که بیش از هرچیزی در این عصر مورد اهمیت است، رشد و پیشرفت است که جامعه امروز را به محیطی رقابت طلب تبدیل کرده است. رقابتی که زندگی بشر را به شدت به سمت صنعتی شدن پیش برده و افراد جامعه را به انسان‌های خشک و ماشینی تبدیل کرده است. انسان‌هایی با روانی مملو از استرس و آشفتگی که در زیر سایه رفاه ظاهری مدرنیته شدن، آسایش و سلامت روانی‌شان به شدت آسیب دیده است. یکی از نیازهای اساسی بشر در جوامع امروزی که می‌تواند در فراهم سازی آسایش روانی و سازگاری با مشکلات اثرگذار باشد، معنویت^۱ است. تعدادی از پژوهشگران باور دارند که معنویت، شناخت، اخلاق و رشد هیجانی را مورد پوشش قرار می‌دهد و تلاش می‌کند به سوالات پیرامون زندگی پاسخ دهد (Sohrabi, 2006). توجه به معنویت و نقش آن در حل مشکلات زندگی، ارزشمند ساختن زندگی و معنای زندگی از زمان جیمز با نوشتن کتاب (تنوع تجارب معنوی^۲) آغاز شد. جیمز باور داشت که معنویت زندگی انسان را با معنا می‌سازد و باعث می‌شود ارتباط انسان با دیگران ارتباطی صادقانه و وفادارانه باشد و انسان نگرشی مثبت در ارتباط با ارتباط بین خود و دیگران پیدا کند (Sohrabi, 2006). بکارگیری درست معنویت در زندگی مدرن امروزی بسیار موثر و با اهمیت است و به توانایی و ظرفیت درونی خاصی نیازمند است که مقدار آن در افراد گوناگون متفاوت است. این ظرفیت و توانایی بکارگیری معنویت با عنوان هوش معنوی^۳ یاد می‌شود. هوش معنوی به عنوان مجموعه‌ای از توانایی‌ها و ظرفیت‌ها بمنظور استفاده از مذهب و منابع معنوی توصیف شده است. هوش معنوی شامل آن چیزهایی است که به آن‌ها باور داریم سئوالاتی مانند هدف از زندگی چیست؟ ما از کجا آمده‌ایم؟

در واقع هوش معنوی به عنوان یک آگاهی، مانند آگاهی از زندگی، بدن، ذهن، روح و روان در حال تکامل می‌باشد (Norozi & Abdimasoumabd, 2015). در تعریف دیگر (wigglesworth, 2012) هوش معنوی را به عنوان توانایی رفتار با درایت و حفظ سازگاری درونی و بیرونی بدون توجه به موقعیت تعریف می‌کند. (Hossieni, Elias, Krauss & Aisheh, 2010) با بررسی متون پژوهشی مرتبط تأکید می‌کنند که معنویت می‌تواند به عنوان نوعی از هوش در نظر گرفته شود زیرا عملکرد و سازگاری شخص را پیش بینی می‌کند و ظرفیت‌هایی را برای فرد فراهم می‌کند تا به وسیله آن‌ها مشکلات خود را حل کند و به اهداف خود دست یابد.

از آن جایی که هدف مذهب و منابع معنوی رسیدن به آگاهی، معنا، کمال و برتری است، هوش معنوی می‌تواند مقدار سازگاری فرد را در جامعه پیش بینی کرده و منجر به افزایش آسایش و رفاه

¹ - Spirituality

² - Variety of spiritual experiences

فردی گردد (Amram, 2012). هوش معنوی جنبه‌های بیرونی هوش را با جنبه‌های درونی معنویت تلفیق می‌کند و ظرفیت خارق‌العاده‌ای در فرد ایجاد می‌کند. به گونه‌ای که می‌تواند معنویت را به شکل کاربردی مورد استفاده قرار دهد. (Yang, 2007) بیان می‌کند که هوش معنوی ظرفیت انسان است برای جستجو و پرسیدن سوالات غایی درباره معنای زندگی و به گونه هم‌زمان تجربه یکپارچه بین هر یک از ما و جهانی است که در آن زندگی می‌کنیم (Zarhimatin, khirandish & Jahnai, 2011). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که اعتقادات و باورهای مذهبی و دینی از عوامل مهم و تاثیرگذار در سلامت افراد بشمار می‌روند (Nuval, 2010). در پژوهشی که در ارتباط با بررسی نقش معنویت و مذهب در سلامت روانی و جسمی انجام شد نتایج نشان داد که معنویت و مذهب در سلامت روانی افراد نقش موثری ایفا می‌کنند (Newton & McIntosh, 2012). هم‌چنین، در پژوهشی که (Bagheri, Zarea & Esmaili, 2013) در زمینه هوش معنوی در غرب و اسلام نیز انجام دادند نتایج برخوردار از این مطلب بود. یکی از عواملی که می‌تواند پیش‌بینی‌کننده مناسبی برای رشد مذهب افراد بویژه در دنیای کنونی باشد، و موجب جهت‌گیری مذهبی در افراد می‌شود، یعنی دلایل ابزاری که افراد در اعتقادات، باورها و اعمال مذهبی خود بیان می‌کنند (Khalilifar, kazemi & Javidi, 2014)، هوش معنوی است. پژوهش (Abdollahzade, Bagherpour, Boujehrani & Lotfi, 2009). نیز نشان داد که بین معنویت و هدف زندگی، رضایت از زندگی و سلامت همبستگی وجود دارد. هم‌چنین، شواهد نشان می‌دهند که تمرین‌های معنوی افزایش دهنده آگاهی و بینش نسبت به سطوح چندگانه هوشیاری هستند و بر عملکرد افراد تأثیری مثبت دارند (Nejati, 2006). جوانان چرخ فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی یک جامعه را به گردش در می‌آورند، اجتماع را دچار تحول می‌سازند و می‌توانند آن را به اوج سربلندی و موفقیت برسانند و یا به انحطاط و نابودی بکشانند. بنابراین، روشن است که توجه به مسائل این قشر از جامعه و تلاش در راه حل مشکلات آنان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (sharifi, shokrkon, Ahadi & Mazahri, 2009). بر این اساس بهداشت و سلامت روانی و معنوی مفهومی وسیع و تحت تاثیر میزان آگاهی و طرز تلقی جوامع است، به عنوان نیازهای اجتماعی این گروه از افراد جامعه تلقی می‌شود. سازه هوش معنوی یکی از مفاهیمی است که در پرتو توجه و علاقه جهانی روان‌شناسان به حوزه دین و معنویت مطرح شد و توسعه پیدا کرده است. هوش معنوی می‌تواند رابطه یک فرد با خودش و با دیگران و با جهان بزرگ‌تر در فعالیت‌های روزمره را عمیق‌تر کند (Paknieat & Javidi, 2016). هوش معنوی را عملکرد عقلانی همراه با مهربانی و آشتی درونی و بیرونی در هر موقعیت معرفی می‌کنند (Heidari, Crussnia & Hossieni, 2015).

به بیان دیگر، هوشی که به واسطه آن به سؤال‌سازی در ارتباط با مسایل اساسی و همه در زندگی مان می‌پردازیم و به وسیله آن در زندگی خود تغییراتی را ایجاد می‌کنیم. هوش معنوی اسلامی می‌باشد. با استفاده از هوش معنوی اسلامی به حل مشکلات با توجه به جایگاه، معنا و ارزش آن مشکلات می‌پردازیم هوشی که قادریم به وسیله آن به کارها و فعالیت‌هایمان معنا و مفهوم بخشیده و با استفاده از آن به معنای عملکردمان آگاه شویم و دریابیم که کدام یک از اعمال و رفتارهای ما از اعتباری بیش‌تر برخوردار است و کدام مسیر در زندگی مان بالاتر و عالی است تا آن را الگو و اسوه زندگی خود سازیم. لذا، حساسیت موضوع پژوهشگر را بر آن داشت تا به بررسی روایی و پایایی مقیاس هوش معنوی اسلامی (Abdul Rahman & Shah, 2015) اقدام کند. این ابزار بنا به گفته سازندگان این مقیاس، ۳ ویژگی (صداقت و درستی، تدبیر و درایت در تصمیم‌گیری و تبلیغ فرامین دینی) را به عنوان مولفه‌های اصلی هوش معنوی اسلامی مورد بررسی و سنجش قرار می‌دهد.

صداقت و درستکاری^۱ (siddiq)

(siddiq) به معنای آنست که فرد با خود، دیگران و خداوند صادق باشد. عوامل تعیین‌کننده صداقت و درستکاری احساس مسئولیتی است که فرد در زمینه کاری و در قبال خداوند دارد که باعث می‌شود این صداقت و درستی را در هر دو زمینه فردی و اجتماعی به کار برد. صدیق فردی است که با خود، دیگران و خداوند از جهت گفتاری، عملی و اعتقادی صادق است (طباطبایی، ۱۴۱۷) صدق، شادمانی ایجاد می‌کند. فرد صادق در پیش خود، دیگران و خداوند، احساس امنیت می‌کند. این احساس امنیت، شادمانی و نشاط آور است. هم‌چنین، دیگران از این‌که فریب نمی‌خورند و دروغ نمی‌شنوند، احساس خوشحالی می‌کنند. صدق، راه نجات و راحتی از همه دشواری‌هاست. هم‌چنین، صداقت، احساس مسئولیتی است که فرد در حوزه فردی و اجتماعی و در قبال خداوند دارد. خداوند در قرآن می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید از خداوند پروا کنید و با صادقان باشید (سوره توبه، آیه ۱۱۹). قرآن کریم در آیات متعدد به حقیقت صدق اشاره می‌کند و یک رابطه تنگاتنگی بین تقوی و صداقت و نیکوکاری و صداقت قایل می‌شود. ایمان به خدا و روز رستاخیز و فرشتگان و کتب آسمانی و پیامبران، سپس انفاق در راه خدا به نیازمندان و محرومان، و بر پا داشتن نماز، و پرداختن زکات، و وفای به عهد، و استقامت در برابر مشکلات به هنگام جهاد، و پس از ذکر همه اینها می‌گوید: کسانی که این صفات را دارا باشند، صادقان و پرهیزگارانند (بقره، آیه ۱۷۷). مؤمنان تنها کسانی هستند که ایمان به خدا و پیامبرش آورده، سپس شک و تردیدی

^۱ - Trustfulness

به خود راه نداده‌اند (و افزون بر این) با اموال و جان‌های خود در راه خدا جهاد کردند، این‌ها صادقان هستند (حجرات ، آیه ۱۵). آیه ۱۵ سوره حجرات صادقان را مؤمنان می‌داند و مومنان را منحصر در کسانی می‌کند که به خدا و رسول او ایمان داشته باشند. ایمان به خدا و رسولش عقدی است قلبی بر توحید خدای تعالی و حقانیت آنچه که پیامبرش آورده، و نیز عقد قلبی بر صحت رسالت و پیروی رسول او در آنچه دستور می‌دهد.

تدبیر و درایت^۱ (fatanah)

(Fatanah) درایت به معنای دانش و نگرش فردی، انضباط، پویایی و توانایی شخص در تصمیم‌گیری درست در موقعیت‌های گوناگون است. خداوند در قرآن می‌فرماید ای مؤمنان! هنگامی که گویند: در مجالس [برای نشستن دیگر برادرانتان] جا باز کنید، پس جا باز کنید، تا خدا برای شما [در بهشت] جا باز کند. و چون گویند: برخیزید، بی‌درنگ برخیزید تا خدا مؤمنان از شما را به درجه‌ای و دانشمندان را به درجاتی [عظیم و بارز] بلند گرداند و خدا به آنچه انجام می‌دهید، آگاه است (سوره مجادله، آیه ۱۱). قرآن کریم در آیات متعدد به علم، تعقل و تفکر تاکید می‌کند و این‌ها را ارزش می‌داند. صاحبان علم، عقل و تفکر نسبت به غیر آن‌ها بارز تلقی می‌کند. بکارگیری علم و عقل در روابط اجتماعی به درایت باز می‌گردد. خداوند در قرآن کریم سفارش کرده که به آنچه انجام می‌دهید آگاه است. خدا غم و مشکلات را می‌داند، در هنگام تصمیم‌گیری آگاه باشید که خداوند به خوبی می‌داند شرایط شما چگونه خواهد شد. پیامبر اکرم ابتدا برای این‌که تمای ابعاد یک مسئله را بسنجد با افراد مختلفی مشورت می‌کرد و سپس بعد از اینکه نظر افراد گوناگون را بدست می‌آورد بهترین تصمیم را می‌گرفت چنانچه خداوند متعال می‌فرماید: (فَمَا رَحْمَةٌ مِنَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ) پس به [برکت] رحمت الهی، با آنان نرمخو [و پرمهر] شدی، و اگر تندخو و سختدل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می‌شدند. پس، از آنان درگذر و برایشان آموزش بخواه و در کارها با آنان مشورت کن، و چون تصمیم‌گرفتی بر خدا توکل کن، زیرا خداوند توکل‌کنندگان را دوست می‌دارد (آل عمران : آیه، ۱۵۹). بر اساس این آیه شریفه برای یک تصمیم‌گیری ایده آل سه مرحله مهم و اساسی نیاز است که بدون آن‌ها شما نمی‌توانید یک تصمیم درست و منطقی را اتخاذ کنید: مشورت با افراد شایسته، بکارگرفتن تصمیم منطقی و توکل به خدا. سرزنش‌های مکرر قرآن به کسانی که تفکر نمی‌کنند، در سوره رعد آیه ۱۱ ذکر شده، «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» خداوند سرنوشت هیچ

^۱ - wisdom

قوم (و ملتی) را تغییر نمی‌دهد مگر آنکه آنان آنچه را در خودشان است تغییر دهند! هم‌چنین، در سوره (مومنون ۱۱۵) آمده که «انسان بی‌په‌ده آفریده نشده است. مهارت تصمیم‌گیری و درایت از نگاه پیامبر(ص) و ائمه(ع) نیز مورد توجه بوده و در سخنان ارزشمند ایشان نیز همواره به این موضوع اشاره شده است: امام علی (ع) می‌فرماید: در تصمیم‌ها و اقدام‌ها خدا را در نظر آورید.

تبلیغ (tabligh)

(tabligh) تبلیغ بدین معناست که فرد به طور آشکار، قادر به برقراری ارتباط بوده و در میان مردم حضور یابد و در رساندن فرامین دینی به مردم سهیم باشد و در این راه هر نوع فشاری را تحمل کند. تبلیغ صرفاً رساندن کلام خداوند به دیگران را شامل نمی‌شود بلکه به معنای تعلیم قرآن و سنت اسلامی است. قرآن کریم مبلغان راستین را پیامبران می‌داند که در تبلیغ رسالت‌های الهی کوشا بودند و از او می‌ترسیدند و از هیچ‌کس جز خدا واهمه نداشتند (الاحزاب، آیه ۳۹). شرط موفقیت در تبلیغ، تداوم تبلیغ، تقوا در عمل، قاطعیت و توکل به خدا است. تبلیغ همیشه با سخنرانی نیست، عمل، مهم‌ترین ابزار تبلیغ است. حق‌گویی و دعوت از وظایف مهم مبلغان الهی، است. تبلیغ بدون صبر و تحمل امکان‌ناپذیر است. تبلیغ بدان معناست که فرد به گونه آشکار، در میان مردم حضور یابد و در رساندن فرامین دینی به مردم سهیم بوده و در این راه هر نوع فشاری را تحمل کند. تبلیغ صرفاً رساندن کلام خداوند به دیگران را شامل نمی‌شود بلکه به معنای تعلیم قرآن و سنت اسلامی است. وظیفه ارسال و ابلاغ کلام خداوند به وسیله آخرین پیامبر خداوند تکمیل گردید. به عنوان دنباله رو پیامبر اکرم (ص) وظیفه هر فرد مسلمانی این است که تعالیم اسلامی را به یکایک مسلمانان یادآوری کند. تبلیغ حق و دعوت مردم به حق از وظایف همه انبیاء، اولیاء و همه انسان‌های حق‌جوست. مسئولیت با تبلیغ و دعوت به پایان می‌رسد و عینیت می‌یابد. مسئولیت اخلاقی، اجتماعی و دینی به تبلیغ و دعوت منوط است (مغنیه، ۱۴۲۸). به عنوان دنباله رو پیامبر اکرم (ص) وظیفه هر فرد مسلمانی این است که تعالیم اسلامی را به یکایک مسلمانان یادآوری نماید. در سوره مبارکه نحل آیه (۳۵) اعلام کرد که پیامبران وظیفه‌ای جز ابلاغ آشکار ندارند: «فَهَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ؛ آیا جز ابلاغ آشکار بر پیامبران [وظیفه‌ای] است؟ در سوره احزاب (آیه، ۳۹) از کسانی تمجید شده که پیام‌های خداوند را بدون هیچ ترس و بیمی، به گوش مردم می‌رسانند: «الَّذِينَ يَبْلُغُونَ رَسُولَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ؛ همان کسانی که پیام‌های خدا را ابلاغ می‌کنند و از او می‌ترسند و از هیچ‌کس جز خدا بیم ندارند».

لذا با توجه به این که یکی از کاملترین مذاهب در جوامع امروزی مذهب اسلام است و یکی از اهداف اساسی این دین فراهم‌سازی رفاه و آسایش انسان‌هاست، بررسی هوش معنوی اسلامی به

عنوان عاملی اثرگذار در رفاه فردی و روانی لازم و ضروری به نظر می‌رسد (Mohamadnejad, 2009). در پژوهش خود به هوش معنوی و این‌که هوش معنوی، آگاهی از حقایق، ارزش‌ها و اعتبار و اصول اخلاقی فرد است و دیدگاه‌های صاحب‌نظران گوناگون نسبت به هوش معنوی و معنویت در تمدن جدید، معنویت مغز و هوش معنوی و چگونگی پیشرفت پژوهش‌های علمی در سال‌های اخیر پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش هم‌چنین، حاکی از این بود که معنویت می‌تواند انسان را در حل مسایل و مشکلاتش یاری دهد. در پژوهشی که (Hanefar, Sari & Siraj, 2016). نیز در زمینه بررسی اجزای هوش معنوی از دیدگاه فلسفه اسلامی و غربی مورد بررسی قرار دادند، نتایج برخوردار از این بود که امروزه هوش معنوی به گونه‌ای گسترده مورد بحث قرار گرفته و به عنوان یکی از اجزای اصلی در حل بسیاری از مشکلات زندگی پذیرفته شده است. اجزای هوش معنوی شامل معنا و هدف از زندگی، آگاهی، تعالی، منابع معنوی، حق تعیین سرنوشت، تصفیه بازتاب روح و سازگاری معنوی با موانع از راه تجزیه و تحلیل موضوعی مشخص شدند و زمینه برای بررسی هوش معنوی که دیدگاه‌های فلسفه اسلامی و غربی را ترکیب کند. مشخص شد. در نهایت، نتایج حاکی نشان از این مطلب بود که این مطالعه به گونه شایان توجهی به توسعه هوش معنوی معتبر و قابل اعتماد فراتر از مرزهای اجتماعی و فرهنگی کمک خواهد کرد. هم‌چنین، در پژوهشی که (Yadollahpour & Fazelikebriya, 2014). انجام دادند، نتایج نشان دادند، یکی از مولفه‌هایی که در ارتقاء بهداشت روان نقش کلیدی ایفا می‌کند، هوش معنوی است. برای این‌که شخص در شغل و تحصیل و دیگر امور زندگی موفق باشد لازم است به تعالیم اسلامی توجه داشته باشد. تعالیم و دستورات پیامبر اکرم (ص) مثل صدق و درستی، عدل و وفاداری، تبلیغ دین، و دانایی و درایت به انسان کمک می‌کند که احساسات کنترل شده و هوش معنوی بهینه‌ای داشته باشد. با توجه به اهمیت فراوانی که ۳ متغیر یاد شده در زندگی فردی و اجتماعی و هوش معنوی افراد دارد و هم‌چنین با توجه به این‌که در احادیث و تعالیم اسلامی رعایت و توجه به آن به شدت مورد تأکید است. در این پژوهش هدف این بود، که این ۳ ویژگی به عنوان مولفه‌های اصلی هوش معنوی اسلامی مورد بررسی و سنجش قرار گیرد.

روش، جامعه و نمونه‌ی آماری پژوهش

جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه زنجان بودند که از بین تمامی دانشجویان دانشگاه زنجان که در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۹۵ مشغول به تحصیل بودند، ۲۰۰ نفر از دانشجویان با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای^۱ (نسبتی) از بین ۴ دانشکده از دانشگاه

¹ - multi-stage random sampling

زنجان، انتخاب شدند. در نهایت از ۲۰۰ پرسش‌نامه توزیع شده، ۱۹۷ پرسش‌نامه در مرحله فرضیه آزمایشی ابزار تحلیل شدند.

در این پژوهش نمونه‌گیری در دو مرحله انجام شد.

۱- ترجمه و تنظیم مقیاس: ابتدا مقیاس هوش معنوی اسلامی (Abdul Rahman & Shah, 2015) ترجمه و ویرایش شد و سپس به تعدادی از اساتید دانشگاه ارائه گردید و از آن‌ها خواسته شد تا نظر خود را درباره مناسب بودن ماده‌ها با فرهنگ اسلامی ایرانی و همچنین، قابل اجرا بودن آن‌ها ابراز کنند. در نهایت، هیچ‌کدام از ماده‌ها مغایر با فرهنگ اسلامی ایرانی تشخیص داده نشد و اساتید دانشگاه نظر مساعد خود را اعلام نمودند و در نهایت، چند نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه روایی محتوا و تطابق فرهنگی این پرسش‌نامه را تایید کردند.

۲- روایی و پایایی: در مرحله دوم جهت تعیین روایی و پایایی مقیاس از بین تمامی دانشجویان دانشگاه زنجان به روش تصادفی چند مرحله‌ای ۱۹۷ نفر انتخاب گردید. سپس مقیاس هوش معنوی اسلامی (Abdul Rahman & Shah, 2015) به دانشجویان برای تکمیل ارائه شد.

برای رسیدن به اهداف مورد نظر پژوهش (ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس)، از روش روایی محتوایی (نظر اساتید دانشگاه)، روایی سازه (تحلیل عامل تأییدی) و همسانی درونی (آلفای کرونباخ و تنصیف) استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزارهای بسته آماری برای علوم اجتماعی^۱ (SPSS) نسخه ۱۹ و همچنین، از نرم افزار تحلیل ساختارهای گشتاوری^۲ (AMOS) نسخه ۲۰ استفاده شد. برای گزارش نتایج تحلیل عامل تأییدی از شاخص‌هایی همچون مقدار مجذور کای^۳ (۲)، سنجه هنجار شده مجذور کای^۴ (نسبت مجذور کای بر درجات آزادی)، شاخص شاخص برازندگی تطبیقی^۵ (CFI)، شاخص برازندگی افزایشی^۶ (IFI)، شاخص نیکویی برازش^۷ (GFI) و جذر میانگین مجذورات خطای تقریب^۸ (RMSEA) استفاده شد. مجذور کای (۲) یک سنجه برازش کلی الگو با داده‌ها است. مجذور کای نسبت به اندازه نمونه بسیار حساس است و وقتی اندازه نمونه افزایش یابد، مجذور کای تمایل به معنی دار شدن می‌یابد. شاخص هنجار شده

1- Statistical Package for the Social Sciences (SPSS)

2- Analysis of Moment Structures (AMOS)

3- Chi-Square

4- Normed ² Measure

5- Comparative Fit Index

6- Incremental Fit Index

7- Goodness-of-Fit

8- Root Mean Square Error of Approximation

مجذور کای، نسبت مجذور کای بر درجات آزادی آن است که نسبت کم‌تر از $2/00$ برازش عالی، بین 2 تا 5 برازندگی خوب و بزرگ‌تر از 5 برازندگی ضعیف و غیر قابل قبول الگو را با داده‌ها نشان می‌دهد (Tabachnik & Fidell, 2007). شاخص نیکویی برازش (GFI)، سنجش ای از مقدار داده‌های وارینانس/کوواریانس مشاهده شده است که مقادیر بالاتر از $0/90$ حاکی از برازش خوب الگو با داده‌ها می‌باشد (Bezani, 1994)، به نقل از (Morovati, Shehniyelagh, Mahrabzadeh, Kiyanpour, 2013) شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)، نسبت به اندازه نمونه حساس نیست و مقادیر بالاتر یا برابر $0/90$ نشان دهنده برازشی قابل قبول با داده‌ها می‌باشد. در نهایت، جذر میانگین مجذور خطای تقریب (RMSEA)، اطلاعات مفیدی را برای ارزیابی میزان تقریب در جامعه فراهم می‌کند و مقدار کم‌تر از $0/05$ این شاخص، نمایانگر برازش نزدیک الگو در رابطه با درجات آزادی است. مقادیر بین $0/05$ تا $0/10$ نیز برازش قابل قبول را نشان می‌دهند (Morovati, & et al, 2013).

ابزار پژوهش

پرسش‌نامه هوش معنوی اسلامی (ISI)

(Abdul Rahman & Shah, 2015) پرسش‌نامه هوش معنوی اسلامی را ساخته و در میان 50 آزمودنی اعتباریابی کردند، ضریب آلفای کرونباخ برای این پرسش‌نامه $0/75$ بدست آمد. این پرسش‌نامه شامل 13 عبارت است که بر اساس مقیاس 5 درجه‌ای لیکرت نمره گذاری می‌شود. سوالات 1 تا 5 مربوط به خرده مقیاس صداقت و درستکاری، سوالات 6 تا 9 مربوط به خرده مقیاس تبلیغ و نشر فرامین دینی و سوالات 10 تا 13 مربوط به تدبیر و درایت در تصمیم‌گیری می‌باشد. در این پژوهش روایی مقیاس هوش معنوی اسلامی، به روش تحلیل عامل تاییدی و روایی درونی انجام شد و پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ و تنصیف محاسبه شده است.

نتایج

جدول ۱- میانگین، انحراف معیار، کم‌ترین و بیش‌ترین نمره هوش معنوی اسلامی و خرده مقیاس‌های آن.

مقیاس	میانگین	انحراف معیار	کم‌ترین نمره	بیش‌ترین نمره
ابعاد	۱۹/۰۱	۳/۹۷	۷	۲۵
هوش	۱۴/۶۵	۳/۲۷	۵	۲۰
معنوی	۱۶/۴۷	۳/۰۷	۵	۲۰
اسلامی	۵۰/۱۵	۹/۱۶	۱۹	۶۵
صدق و درستکاری				
تبلیغ و نشر فرامین دینی				
تدبیر و درایت در تصمیم‌گیری				
نمره کل				

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین (و انحراف معیار) نمره کل مقیاس هوش معنوی اسلامی به ترتیب ۵۰/۱۵ و (۹/۱۶) می‌باشد. همچنین، میانگین (و انحراف معیار) خرده مقیاس صداقت و درستکاری به ترتیب ۱۹/۰۱ (و ۳/۹۷)، برای خرده مقیاس تبلیغ و نشر فرامین دینی به ترتیب ۱۴/۶۵ (و ۳/۲۷) و برای خرده مقیاس تدبیر و درایت در تصمیم‌گیری به ترتیب ۱۶/۴۷ (و ۳/۰۷) می‌باشد.

جدول ۲- ضریب kmo و آزمون بارتلت.

مجموعه مورد تحلیل	مقدار kmo	مقدار بارتلت	سطح معناداری
عوامل	۰/۶۹	۴/۲۸۵	۰/۰۰۰

با توجه به مقدار kmo که بالاتر از ۰/۶ است نشان می‌دهد که سوالات وارد شده برای تحلیل عاملی مناسب می‌باشند.

جدول ۳- ویژگی‌های سه عامل استخراج شده مقیاس هوش معنوی اسلامی.

عامل	مقادیر ویژه	درصد واریانس تبیین شده	درصد واریانس تراکمی
۱	۵/۵۴	۴۲/۶۴	۴۲/۶۳
۲	۱/۹۰	۱۴/۶۶	۵۷/۳۰
۳	۱/۲۳	۹/۴۶	۶۶/۷۶

همان‌گونه که در جدول ۳، مشاهده می‌شود، تحلیل عاملی به روش مؤلفه‌های اصلی منجر به استخراج سه عامل با مقدار ویژه بالای یک شده است و این سه عامل ۶۶/۷۶ درصد از واریانس

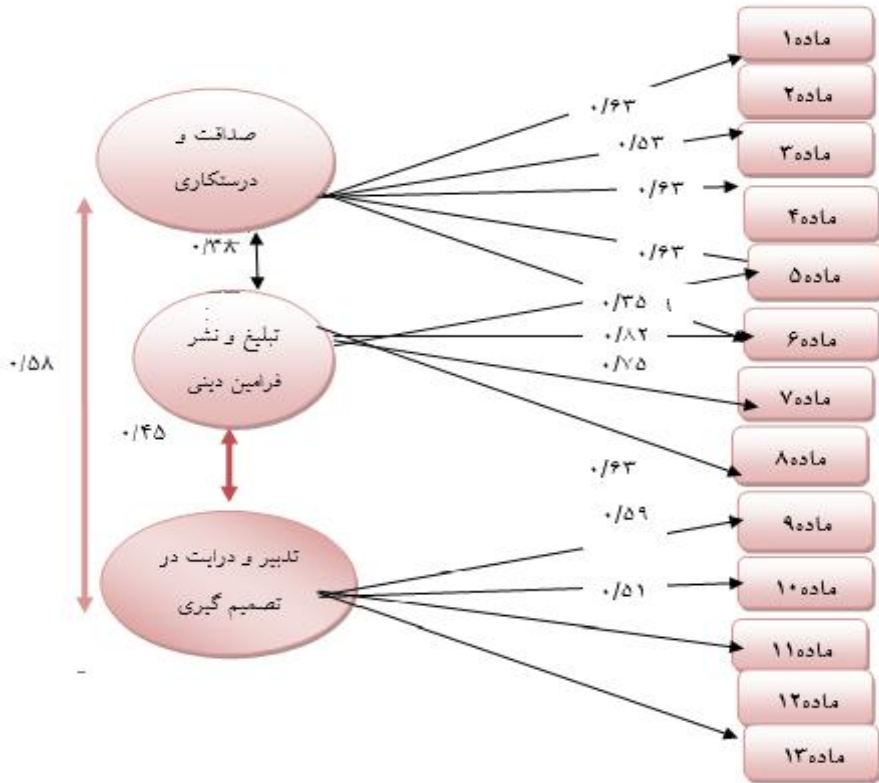
مشترک را تبیین می‌کند. جدول ۳، عوامل استخراج شده مقیاس هوش معنوی اسلامی به شیوه تحلیل عاملی چرخش یافته (واریماکس) و مؤلفه‌های اصلی را نشان می‌دهد.

جدول ۴- عوامل استخراج شده‌ی مقیاس هوش معنوی اسلامی به شیوه تحلیل عاملی چرخش یافته.

عامل ها	شماره پرسش	صدافت و درستکاری	تبلیغ و نشر فرامین دینی	تدبیر و درایت در تصمیم‌گیری
	۰/۵۶	۲		
	۰/۶۲	۳		
	۰/۶۶	۴		
	۰/۷۰	۵		
	۰/۷۳	۶		
	۰/۶۵	۷		
	۰/۵۹	۸		
	۰/۴۱	۹		
	۰/۶۸	۱۰		
	۰/۵۹	۱۱		
	۰/۶۸	۱۲		
	۰/۵۸	۱۳		

همان‌گونه که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، تحلیل عاملی اکتشافی موجب شکل‌گیری ۳ عامل می‌شود که ۶۶/۷۶ درصد واریانس مشترک را تبیین می‌کند و همه ماده‌های هوش معنوی اسلامی با بارهای عاملی مطلوب بین (۰/۴۱ تا ۰/۷۳) را شامل می‌شود. این یافته‌ها هماهنگ با پژوهش سازندگان این مقیاس (Abdul Rahman & Shah, 2015) و گواهی بر روایی سازه مناسب نسخه ترجمه شده هوش معنوی اسلامی برای استفاده در جامعه ایرانی می‌باشد.

روایی مقیاس هوش معنوی اسلامی

نمودار ۱- ساختار عاملی مقیاس هوش معنوی اسلامی در پژوهش.

همان گونه که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود، در اجرای تحلیل عامل تأییدی همه ماده‌های پرسش‌نامه هوش معنوی اسلامی، بار عاملی آن‌ها بیش‌تر از ۰/۳۰ بود، ماده‌ها بار عاملی مناسبی داشتند و روی عامل مربوط به خود بار مثبت و معنی‌دار، در سطح $p < 0/001$ گذاشته‌اند. بیش‌ترین بار عاملی مربوط به ماده ۶ (۰/۸۷) و کم‌ترین آن مربوط به ماده ۸ (۰/۳۵) می‌باشد.

جدول ۵- شاخص‌های برازندگی مربوط به تحلیل عامل تأییدی هوش معنوی اسلامی.

شاخص‌های برازندگی مقیاس	X^2	Df	X^2/df	GFI	AGFI	IFI	CFI	RMSEA
هوش معنوی اسلامی	۴۲۸/۵۹	۶۲	۶/۹۱	۰/۹۱	۰/۸۹	۰/۷۰	۰/۹۲	۰/۰۷

همان گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، نتایج بدست آمده از تحلیل عامل تأییدی پرسش‌نامه یاد شده نشان داد که مقادیر شاخص‌های برازندگی، شامل مجذور خی ($\chi^2 = 428/59$) با درجه آزادی ($df = 62$)، مجذور خی نسبی ($\chi^2/df = 6/91$)، نیکویی برازش ($GFI = 0/91$)، نیکویی برازش تعدیل یافته ($AGFI = 0/89$)، شاخص برازندگی افزایشی ($IFI = 0/70$)، شاخص برازندگی تطبیقی ($CFI = 0/92$) و مقدار جذر میانگین مجذورات خطای تقریب ($RMSEA = 0/07$)، بدست آمدند. بنابراین، مقیاس هوش معنوی اسلامی، با ملاک‌های مطرح شده برای مقادیر مناسب شاخص‌های برازندگی مطابقت دارد.

جدول ۶- ضرایب همبستگی پیرسون بین ماده مقیاس هوش معنوی اسلامی با نمره کل مقیاس.

شماره سوال	ضریب همبستگی با نمره کل	سطح معنی‌داری (p)
۱	۰/۶۸	۰/۰۰۱
۲	۰/۵۸	۰/۰۰۱
۳	۰/۶۱	۰/۰۰۱
۴	۰/۶۵	۰/۰۰۱
۵	۰/۷۱	۰/۰۰۱
۶	۰/۶۸	۰/۰۰۱
۷	۰/۶۴	۰/۰۰۱
۸	۰/۵۹	۰/۰۰۱
۹	۰/۶۹	۰/۰۰۱
۱۰	۰/۶۹	۰/۰۰۱
۱۱	۰/۶۲	۰/۰۰۱
۱۲	۰/۶۷	۰/۰۰۱
۱۳	۰/۵۹	۰/۰۰۱

همان گونه که در جدول ۶، نشان داده شده است ضرایب همبستگی پیرسون بین هر کدام از ماده‌ها با نمره کل مقیاس هوش معنوی اسلامی بین ۰/۷۱ تا ۰/۵۸ می‌باشد که در سطح ۰/۰۰۱ معنی دار است.

جدول ۷- ضرایب پایایی مقیاس هوش معنوی اسلامی.

شاخص آماری	مقیاس	آلفای کرونباخ	تصنیف
صداقت و درستکاری	۰/۷۶	۰/۷۹	
تبلیغ و نشر فرامین دینی	۰/۷۷	۰/۷۲	
تدبیر و درایت در تصمیم‌گیری	۰/۶۹	۰/۶۹	
نمره کل	۰/۸۸	۰/۸۹	

همان‌گونه که در جدول ۷ مشاهده می‌شود، ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس هوش معنوی اسلامی (۰/۸۸ و ۰/۸۹) و برای خرده مقیاس صداقت و درستکاری به ترتیب (۰/۷۶ و ۰/۷۹)، خرده مقیاس تبلیغ و نشر فرامین دینی به ترتیب (۰/۷۷ و ۰/۷۲) و خرده مقیاس تدبیر و درایت در تصمیم‌گیری به ترتیب (۰/۶۹ و ۰/۶۹) بدست آمده است که نشان دهنده پایایی مطلوب و مناسب مقیاس می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش، بررسی روایی و پایایی مقیاس هوش معنوی اسلامی (Abdul Rahman & Shah, 2015) در بین دانشجویان دانشگاه زنجان بود. نتایج نشان دادند که ضرایب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس هوش معنوی اسلامی ۰/۸۸ و برای خرده مقیاس‌ها بین ۰/۷۶، ۰/۷۷ و ۰/۶۹ می‌باشد. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های پیشین (Niyoton & Macintosh, 2012; Baharodin & Ramoli, 2014; Bagheri & et al, 2013 و Hanafer & et al, 2016) مطابقت دارد. لذا، با توجه به این نتایج همان‌گونه که بیان شد مهم‌ترین شناسه هوش معنوی توانایی حل مسئله است. بر همین اساس اگر معنویت شکلی از هوش باشد، بایستی بتواند انسان را در حل مسایل و مشکلاتش یاری دهد. نتایج مطالعات نشان دهنده این مطلب است که بین هوش معنوی و سلامتی و شادی و داشتن هدف در زندگی ارتباط معنی‌دار وجود دارد (Sahebalzamani, farahani, Abasi & Talebi, 2013; Ghaffari Cherati, Aqajani & Khanmohamdi, 2016). افزون بر این، بین خرده مقیاس‌های هوش معنوی با شادی و سلامتی رابطه معنی‌دار وجود داشت، معنویت فطری یا اسلامی به عنوان کامل‌ترین شکل معنویت مولفه‌های حل مسئله را در

قالب اصولی تبیین می‌کند. بر اساس آموزه‌های اسلامی انسان برای یاد خداوند و توجه به آن خلق شده است و خداوند قبله وجودی همه مخلوقات و بویژه انسان می‌باشد. نتیجه هر دو رفتار انسان پیروی از اصول معنویت و عمل به آن موجب شکوفایی و پرورش معنوی یا به تعبیری عقل رحمانی در انسان می‌شود. هم‌چنین، روایی سازه‌ی این ابزار که به روش تحلیل عامل تاییدی صورت گرفت مطابق با الگوی نظری زیربنای این ابزار است. در کنار یافته‌های بدست آمده، این پژوهش محدودیت‌هایی هم داشت. از جمله محدودیت‌ها که باید به آن توجه این پژوهش بر روی دانشجویان شهر زنجان انجام شده است و نمونه مورد مطالعه دانشجویان می‌باشند. بنابراین، قابلیت تعمیم نتایج آن محدود می‌باشد. پیشنهاد می‌شود. همراه با این مقیاس، از روش‌های دیگر گردآوری داده‌ها از جمله مشاهده و مصاحبه نیز استفاده شود.

ماده‌های مقیاس هوش معنوی اسلامی

۱- من اغلب درباره رابطه بین انسان و خدا تفکر می‌کنم.				
۱: کاملاً نادرست	۲: نادرست	۳: تاحدی درست	۴: درست	۵: کاملاً درست
۲- من باور دارم که کار کردن جز واجبات مذهبی است.				
۱: کاملاً نادرست	۲: نادرست	۳: تاحدی درست	۴: درست	۵: کاملاً درست
۳- من برای ارتقا دانشم در زمینه اسلام در مراسم نماز و خطبه‌ها شرکت می‌کنم.				
۱: کاملاً نادرست	۲: نادرست	۳: تاحدی درست	۴: درست	۵: کاملاً درست
۴- من در روند زندگی ام بر ارزش‌های اسلامی و اخلاقی تاکید می‌کنم.				
۱: کاملاً نادرست	۲: نادرست	۳: تاحدی درست	۴: درست	۵: کاملاً درست
۵- من اعتقاد دارم که انجام واجبات و دستورهای اسلامی نسبت به کسب درآمد و پول درآوردن در اولیت قرار دارد.				
۱: کاملاً نادرست	۲: نادرست	۳: تاحدی درست	۴: درست	۵: کاملاً درست
۶- (اگر روزی مدیر شوم یا اگر مدیر سازمانی باشم) برای زیردستانم وقت می‌گذارم تا هروقت بخواهند با من مشورت کنند.				
۱: کاملاً نادرست	۲: نادرست	۳: تاحدی درست	۴: درست	۵: کاملاً درست
۷- (اگر روزی مدیر شوم یا اگر مدیر سازمانی باشم) کارمندان را تشویق می‌کنم تا دیدگاه‌های‌شان را برای من بیان کنند.				
۱: کاملاً نادرست	۲: نادرست	۳: تاحدی درست	۴: درست	۵: کاملاً درست

۸- (اگر روزی مدیر شوم یا اگر مدیر سازمانی باشم) آنچه را که از نظر اسلامی درست یا نادرست است بدون هیچ مشکلی به زیر دستانم بیان می‌کنم (ابلاغ می‌کنم).

۱: کاملاً نادرست ۲: نادرست ۳: تاحدی درست ۴: درست ۵: کاملاً درست

۹- من گفته‌هایم را درباره ارزش‌های اسلامی کاملاً مستقیم و رک به زیر دستانم انتقال میدهم

۱: کاملاً نادرست ۲: نادرست ۳: تاحدی درست ۴: درست ۵: کاملاً درست

۱۰- من می‌توانم مشکلاتم را پیش از وقوع آن پیش بینی کنم.

۱: کاملاً نادرست ۲: نادرست ۳: تاحدی درست ۴: درست ۵: کاملاً درست

۱۱- زمانی که نمی‌توانم مشکلی را حل کنم، به خداوند رو می‌آورم.

۱: کاملاً نادرست ۲: نادرست ۳: تاحدی درست ۴: درست ۵: کاملاً درست

۱۲- (اگر روزی مدیر شوم یا اگر مدیر سازمانی باشم) همیشه به دنبال راه و روش جدید برای مدیریت سازمان هستم.

۱: کاملاً نادرست ۲: نادرست ۳: تاحدی درست ۴: درست ۵: کاملاً درست

۱۳- من خودم را به عنوان فردی فعال در زمینه تفکر و تصمیم‌گیری می‌دانم.

۱: کاملاً نادرست ۲: نادرست ۳: تاحدی درست ۴: درست ۵: کاملاً درست

References

The Holy Quran

- Abdul Rahman, Z, & Ishak, Md. Sh. (2015). Measuring islamic spiritual intelligence. *Procedia Economics and Finance*, 31 , 134 – 139.
- Abdollahzade, H. Bagherpour, M. Boujmehrani, S. & Lotfi, M. (2009). *Spiritual intelligence*. 1st ed. Tehran: psychometric Publication ,76. [In Persian].
- Amram, Y. (2012). *The contribution of emotional and spiritual intelligences to effective business leadership*. Palo Alto, CA: Institute of Transpersonal Psychology.
- Bagheri, Gh, Zarea, H. & Esmaili, M. (2013). The Spiritual Intelligence (SI) components from the perspective of Islam and West. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 4 (11) , 3544-3550.
- Ghaffari Cherati, R. Aqajani Hashtjin, T. & Mohammadi, A. (2016). The Relationship between Spiritual Intelligence and Psychological Capital of Fathers with Happiness of High School Girls in Babol, Iran. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 23, 56-5926.
- Khalilifar, M, Kazemi, S. A. & Javidi, H. (2014). The role of mediator of religious orientation for parenting styles and meaning of life in third grade high

school students in Shiraz. *Methods and Models of Psychology*, Fourth Year, No. 15, pp. 1-16.

-Hanefar, B. Sh. Sa'ari, Ch. Z. & Siraj, S. (2016). A Synthesis of Spiritual Intelligence Themes from Islamic and Western Philosophical Perspectives. *Journal of Religion and Health*, 1-17.

-Heydari, A. Cyrus Nia, M. & Hosseini, M. (2015). The Relationship Between Spiritual Intelligence and Happiness through Psychological Well-Being, *Psychological Models and Methods*, Sixth Year, No. 21, pp. 1-14.

-Hosseini, M., Elias, H., Krauss, S. E., & Aishah, S. (2010). A review study on spiritual intelligence, adolescence and spiritual intelligence, factors that may contribute to individual differences in spiritual intelligence and the related theories. *Journal of Social Sciences*, 6 (3), 429-438.

-Mohammad Nejad, H. Bahirani, S. & Heidari, F. (2009). The concept of spiritual intelligence based on the teachings of Islam. *Quarterly of Culture, Islamic University*, thirteenth, No. 2, Publishing Nohad Representation of Supreme Leader, pp. 96-116.

-Morovati, Z. Shani Yialagh, M. Mehrabizadeh, M. & Kiyanpour Ghahfarhi, F. (2013). The causal relationship between the perceived constructive learning environment and the math function with the mediation of the goal orientation orientation, the value of the assignment, the attitude toward mathematics and the self-efficacy of math in high school male students of Ahwaz, *Journal of Psychological Achievements*, Volume 4, Issue 1, Pages , 122-91.

-Nejati, M. (2006). *The Psychology of view of Muslim scholars*, (translated by Saeed Beheshti). 1st ed. Tehran: Roshd , 36. [In Persian].

-Newton, A. T., & McIntosh, D. N. (2012). Specific religious beliefs in a cognitive appraisal model of stress and coping. *International Journal for the Psychology of Religion*, 20(1), 39-58.

-Noroozi1, D, & Abdi Masumabad , S. (2015). The role of spiritual intelligence in employees' withdrawal behaviors in physical education organization. *International Journal of Organizational Leadership*, 4, 60-71 .

-Nuval, J. A. (2010). The relationship of with intrinsic and extrinsic components of religiosity in in the older adult female. Ph.D. dissertation, Indiana state University, Terre Haute, Indiana.

-pakneiat, M. & Javidi, H. (2016). The Relationship between Dimensions of Spiritual Intelligence and Organizational Health with Mediating Role of Organizational Citizen Behavior. *Methods and Models of Psychology*, seventh year, number twenty-three, pp. 1-20.

-Sharifi, T. Sugarcane, H. Ahadi, H. & Mazaheri, M. (2009). The Relationship between Religious and National Identity and Students' Mental Health. *New findings in psychology of Islamic Azad University, Ahvaz Branch*, year 4, No. 11.

- Sohrabi, F. (2006.) "An introduction to spiritual intelligence", *MannaJournal, Psychology of Religion*, No.2. 34-42.
- Sahebalzamani, M. Farahani, H. Abasi, R. & Talebi, M. (2013). The relationship between spiritual intelligence with psychological well-being and purpose in life of nurses, *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research* , . 18, 1-4
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. 5 th ed. United States: Pearson Education.
- Wigglesworth, C. (2012). *SQ21: The 21 skills of spiritual intelligence*. New York: Selected Books.
- Yadollah Pour, M. H. & Fazeli Kebria, M. (2014). Comparative study of the concept of spiritual intelligence from the perspective of psychology and Islam. *Babol University of Medical Sciences, Islamshah Health Journal*, Volume 1, Number 1, pp. 48-57
- Yang, Ke-ping & Maou, X. (2007). "A study of nurses spiritual intelligence: A cross-sectional questionnaire survey", *International Journal of nursing studies*, 44, 999-1010.
- Zarei Matin, H, Kherandish, M. & Jahani, H. (2011). Identify and measure the components of spiritual intelligence in the workplace. *Public Management Research*, Vol. 4, No. 12, pp. 71-94.